

njihovog rada, pa i njihovog života. Mislim da se iste te stvari događaju i dobromu čitaocu. Istina, to ne biva često, kao što ne biva često ni pisanje, koje ne može da se programira. Ali, bez obzira kada je stvar koju čitate napisana, da li pre sto godina ili sad, vi na nju počinjete da reagujete kao da se sad dogodila. I ta vrsta odnosa između vas i teksta koji čitate, ili pišete, gotovo je istovetna. Zato ja i čitaocu dajem isto to pravo i istu vrijednost kao i onome koji piše.

• Govorimo o vremenu koje protiče, dotičemo se sadašnjeg vremena, govorili smo o proteklom. Šta je, u stvari, za vas vreme, koliko osećate njegov tok proticanja?

— Čini mi se da je to poznato. Vreme subjektivno, objektivno, pa onda i pitanje da li ono uopšte jeste vreme, ili je samo nešto subjektivno. Osećanje da li je nešto vreme, pitanje je o kome bi se moglo govoriti mnogo. Ali, praktično, ono uključuje u sebi momenat početka i kraja, a to znači subjektivnog početka i kraja. Vreme rođenja i smrti. To je kontinuitet nezavisan od nas, s kojim se mi možemo složiti ili ne. Neki ne mogu da se slože, i ima ljudi koji negoduju protiv proticanja vremena, jer proticanje uključuje praktično mladost, pa onda starost, i na kraju smrt. Starost? Evo, poslednjih godina, neko pisac koji su se prema tom momentu kraja, starosti, odnosili s velikom pobunom, proglašili su da je starost skandal! Može biti, ali je ona nešto neizbežno. Trebalo bi se prema njoj odnositi normalnije, a da li to onda znači prelaziti u me-

tafiziku, ja ne umem da vam kažem. Ako metafizika u ovom našem svakodnevnom životu takođe počinje da se pojavljuje kao jedan neophodan momenat, onda je ona nešto, isto tako stvarno, kao današnji dan, kao sutrašnji dan.

• Živite i radite u Vojvodini, te biste mogli da nam nešto kažete o literarnom vojvođanskom podneblju danas i ovde.

— Ja nisam veliki prijatelj definicije vojvođanske literature, ono što se piše u Vojvodini u tokovima je opšte literature koja se piše kod nas u Jugoslaviji. Neke specijalne vojvođanske karakteristike je ne bih umeo da vam definisem. Možda ih ima. To su lokalne specifičnosti koje nisu možda na drugom terenu toliko vidljive, a da li one imaju neki specijalni stilski književni kvalitet, to je teško reći. No, ako govorimo o piscima koji ovde žive, onda je stvar jasna. Danas u Novom Sadu i u Vojvodini, ima veliki broj ljudi koji pišu, i to je jedan novum za Vojvodinu, ali to nije novost samo kod nas. To je slučaj svuda. Kada pogledate samo koliko časopisa izlazi, videćete da i njih ima svuda. Da li smo mi ovde s ovog vojvođanskog terena uspeli da damo jugoslovenskoj kulturi doprinos? Mislim da jesmo. Ovo što se zbiva u Vojvodini, na književnom terenu, po svome kvantitetu jedna je pojava značajna i lepa, ali da je još uvek teško odrediti oblike, jer su stalno u kretanju i nastajanju.

Razgovor vodila: Radmila GIKIĆ

proza polja

boško petrović

razbojništvo

(iz hartija bivšeg tamničkog duhovnika Pešića)

KRVOPOLOČE U VILI SUMARSKOG INŽENJERA MAJERA

Kad smo se približili vilu, bilo je blizu sedam sati: večernji sutan. Ja u žandarskoj naredničkoj uniformi, sa puškom; moje društvo uniformisano takođe, kao i uvek u akciji. Uniforme i oružje smo, kao i obično, poslali mitgepek do poslednje železničke stanice; u korpi, koju na stanicu podignemo, odnesemo je u šumu pa se presvučemo i naoružamo.

Tako smo isli. U jedan mah, nebo se najednom spustilo, gusto i plavo. I sve je više silazilo, teško a kao od meda. Ja smogah snage i nekog rastrošnog vremena — majko mila, kako li je vreme ogromno kad hoće —, da uživam u njemu, kao nekada u dokolici, i da koračam kao da sam krenuo u šetnju. Uostalom, inženjerovo dvorište sa vilom bilo je u stvari nekadašnji vlastelinski park, puno lepe crnogorice, lepih staza, a nekako odmah pod planinom, koja tu biva odsečnja, nad potokom, koji se čuo kako šumi. Selo je daleko, ovde otmena tisina. U vilu, gospoda večeraju. — Znam kako: davao sam toličke većere oficirima, pukovnicima i potpukovnicima, i bogatim trgovcima, jer sam kao vojni liferant s njima radio. Šampanjac. — Ali ja nisam pio.

Jednom je, kako priča, ipak pio. U Vinkovcima, u restoranu u kome je odista priredio večeru za oficire. Pio je preko i protiv običaja. Njegov lues (lues latens, kako kažu lekari), o kom se on starao, nije pogodovao za alkohol. Kaže, veselio se, bilo je otmeno društvo. No, kad se veselje završilo i društvo se razišlo, on je, umesto u svoj stan, oteturao u magazin gde je držao svoju liferantsku robu, meso i slaninu, srušio se onde na pod nabijene zemlje i onako u svome novom, otmenom delu ostao da spava do neko doba dana. To je njegova otmenost.

KRVOPOLOČE KOD MAJERA

I sad, idem. Već mrak. Mi pred vilu, a u to se na njoj otvore vrata i izide inženjerov lugar, sredovečan čovek, zaboravio sam mu ime. Zaustavim ga i — kao žandar — uhapsim. On unezveren, pogotovo kad sam mu rekao da mi nismo žandari, već... A ja samo pokazjem rukom po družini. Na Maloga, ljudi guju; na Velikog, kršnog, neobično lepo razvijenog mlađadića s kratkim crnim, malo ufitiljenim brčićima; na kracatog i mršavog mesara; na ljudeskaru Šimiću, visoka, plečata i neobično jaka, koji je u tamnici docnije okovan u teško gvožđe, pa ga i na samo suđenje izvode s jednom rukom u okovima, a sve što je, onakav mamut, nešto pre suđenja, golin rukama izvalio rešetke na čeliji (i možda zato, kao nekom vrstom ravnoteže, obdarena nevelikom količinom pamet); na mlađoga đaka, inteligentnog dečaka, čija priča, kako znate, zadivljava radoznu i ljudskih podviga vazdužnu publiku.

Ne zadržavajući se, ostavim društvo napolju da stražari, a ja s Velikim, a predvođen lugarom, udem u vilu pa kroz hodnik u trpezariju. Unutra, zbilja, večeraju. Osim inženjera i njegove gospode, još nekakav gost. (Uvek ima poneko neočekivan.) Lugar mi kaže da je Nemac. Razume se, ove šume, pi-

lane, šumarije i šumsku železnicu drže Nemci. Za stolom, osim njih, još četvoro dece. Fini beo stolnjak, fini tanjiri, i nad njima četiri dečije glave, sve jedna malo više druge.

Ušao sam, stao, osmehnuo se (osmehnuo sam se onome što će biti) i rekao s naklonom prema gospodi: kistihant. Bila je lepa, ali ne kao sad na suđenju, u crnini, koja plavuše ulepšava, i sa ovim belim i ispaćenim licem, sa ovom notom bolne lepote.

Šta će biti? — Ali, znate, žene...

ŽENE

Jednoga lepog i dugog, letnjeg predvečerja — sve se već bilo smirilo —, zaustavio sam u šumi štajervagen s njih troje: dva trgovca iz okoline, a treća, devojka, kćerka starijega od njih, bogatog Jevrejina drvara. Otkud i ona, nisam znao; sad znam. Nosili su obojica tuda, švapska prezimena, ali ime je devojci otac već dao naše. Ljubica se zvala; jer behu već srasli s našim svetom, po svemu. I ona, lepa, crna lepotica, krupna oka, moderno podsećene kose, lepih usta i zuba, da ti oko stane. Skinem pušku i uperim je na njih, nemarno, jer nije bilo opasnosti. Stoj! — viknem, i kočijaš zaustavi konje. Pare! — rekoh zatim samo, a oni, kao u kafani, stadoše da vade budelare. Behu prebledeli i čitali su. Po svemu, videlo se da znaju ko je pred njima. U to vreme, sav je taj kraj, uostalom, živeo u strahu od mene i mojih ljudi, bili smo im u duši. Ja ipak, ne znam zašto, upitam: — Znate li ko je pred vama? Oni ni glasa. Ni Jula, onaj mladi, koji me je poznavao kao i ja njega, moj drug u izvesnim poslovima — kao i u ovome, jer ovo sam s njim bio i upriličio: zbog onoga starog, razume se, koji je trebalо da plati ceh. I platio ga je kako nije očekivao ni Jula. Jer, devojka reče:

— Ja znam ko ste — reče ona, prvo kao premrla, a onda, odmah, povraćajući se, s nekakvom ogromnom rešenošću. — Vi ste... — i kaza mi ime.

Pogledam je, prelomljenu, a očiju onemoćalih od plamena.

— Znaš me. Kad znaš, silazi. Vi ostanite gde ste.

— Nemojte, gospodine — promuca otac.

Ali, ona, kao nošena strašnom voljom (Kuš — rekao sam ocu), opkorakači nisku kolsku stranu, spusti se preko stepenice na travu, pa mi pride i stade preda me, oči u oči.

— Hajde — naredim družini — pretresite ih, uzmite im što nađete i pričuvajte dok se ne vratim. — Jer mi dođe volja — a i prilička je bila pogodna: sve mirno i pusto. — A ti, devojko, kako ti je ono ime?

— Ljubica.

— Hajde, Ljubice, sa mnom.

Podemo kroz šumu, svu pod mojoj vlašću, moju carevinu. Ona je koračala pored mene, i kako smo isli između staba, ne prosekom, koju smo ostavili, da preprečim, saplitala se o vreže i grane, te je u jedan mah uhvatilih pod ruku. Ona mi se pusti, ali je podrhtavala.

— Ti se bojiš? Je li te strah?

— Jeste.

— Ne boj se. Neću te ubiti — rekoh.

— To ne znam — odgovori mi ona. — Ali se toga ni ne bojam.

Samo sam je pogledao.

Kad izađemo na jednu čistinu, pred nama se pokaza mala reka, preko nje dan, koji se završava, a pred nama prazna šumska koliba koju smo ponekad upotrebljavali. Ona, kao vodenica, pode prema njoj.

— Pogadaš — rekoh, a ona je samo čutala.

I tad mi dođe volja da vidim zna li šta hoće.

Uđosmo u kolibu, u kojoj iza šumskih radnika behu ostali ležaji od ugnjavljena sena. Na sredini, sto.

— Hajde — reknem joj.

Ona je stojala i gledala me.

— Nemoj stojati. Znaš šta hoćeš.

Ona se na to pomače, otkopča laki štaubmantel, skide ga i baci na sto. Pa opet zastade.

— Izuj se — reknem.

Ona i to učini. Skide zatim bluzu, spusti suknju, ostade u donjem rublju, svilenom i ružičastom, da bi, ne zastajući, skinula i njega pa ostala samo u grudnjaku i gačicama, vitka, tamne puti, golih nogu, na zemljanoj podu kolibe i na ugarenom senu. Pās joj se izvijao iz kukova kao vaza — vaza se tako raširi pa naglo suzi —, tekao joj do pod pazuha i gole ruke, i u naglome se i lepom vraćanju svodio preko ramena u vrat i, kao u nekakvu crnu svetlosnu volju, u lepu glavu. Bila je nepokretna kao kamen.

— Pomakni se — reknem — da vidim jesi li živa. — Jer me već počela premamljivati ženska put, mirišljiva i meka. — Da vidim šta si. Do kraja.

Ona tako učini. Skide se sva. Okrete se prema meni. Stajala je prema svetlosti prozorčića koji je gledao na zapadno nebo i reku, i zbog toga kao da je svojom senkom namerno sama sebi pokrivala grudi, mlade i vrlo čvrste, trbuš i bedra, stidni trougao među nogama, i noge, sve do utabane zemlje. Samo je disala i gledala.

Priđem joj sasvim, ali je nisam doticao. Ne znam, nešto mi nije dalo. Došlo mi je kao da više od toga što je, biti ne može. I zbilja. Samo sam joj se sav uneo u lice i onaj njen crni žarki pogled, i dok sam joj pio dah, topao i gust, kojim je disala ubrzano i nekako kao preokrenuta sva u sebe, samo sam, lagano, ali iz dna tela, podrhtavao. I gledao je; kao i ona mene. I ništa nismo govorili.

Taj dah, majku mu, to i jeste sve.

I kamo sreće da je uvek tako bilo...

KRVOPROLIĆE KOD MAJERA

Rekoh, kažem, kistihant, ali sam već bio priskočio inženjeru, koji mi je sedeo okrenut leđima, i prislonim mu dva pištolja uz potiljak. Prekinut u razgovoru s gostom — koji je se deo licem prema meni i bio se ukočio — on htede da okrene glavu, reče nešto kao A, šta vi?, no ja povukoh obarač. Puče. Inženjer se uhvati za glavu i strašno jaknuvši, sruši se sa stolice na tepih, pored stola. Zajaukaše i žena mu i deca. Lugar podje ka meni, ali ga je drugim pištoljem pogodih u rame. On se isprsi pa zguri, ali je stojao. Onda ga drugim metkom udarih u kuk, i on se sruši kao sveća.

I Veliki je pucao. Načini se metež. Gost, zaprepašćen, i sam ranjen, stajao je dršćuti kraj zida. Ali još nije bilo gotovo. Razume se. Samo mi se za trenutak sve pomešalo. Ali ne kao što je rekao lugar. Ne.

LUGAREVA PRIČA

Ovo je lugar pričao u sudnici, u koju se jedva dovukao, na štakama, mršav kao skelet. Glas mu se svejednako zanosio, čas kao u pesmu, čas kao u plač i stravu.

Da li poznajem ovoga, da li sam ga video? Gospodo, kako da ga ne poznajem: od onoga dana, ja nikoga drugog ni ne viđim osim njega!

Ležao sam ranjen s dva metka, jednim u pleće, drugim u kuk, ni za što i zauvek ubogaljen, jer braniti se nisam mogao, napadati još manje. A oni su pucali bez razloga, ne prestajući, iako je već sve bilo gotovo. Zašto pucaju, dovraga, pitao sam se i nehotice, radom razuma, koji je isto toliko jak kao i nagon ili strah, za koji se kaže da je slep. Bojao sam se i mislio; naizmjenično su me hvatale dve struje, plahe, žarka i ledena, obe odnekud iz krvi, moje i tuđe, prolivenе unaokolo po tepihu trpezarije. I nagonski počeh puzati, da me ovi, pomamljeni od pucnjave, ne dottaknu. Dopuzao sam do vrata, podigao ruku i — dobio kuršum u šaku. Tad sam se skljokao i sam u sebi, misleći da mi je došao kraj.

No, onda se sve utišalo. Ipak sam mogao gledati. I odjednom, opet sav samo pamet, pokretoh se i otpuzah, uprkos strašnim bolovima, pod veliki kredenac. Skrio sam se pod dugi i široki, crni hrastovi kredenac, pun finog posuđa, srebrnog pribora, čaša, damastnih stolnjaka, kristala. Bila je tišina. Izdaleka, ozgo, čulo se kako deca neiskazano strašno piše u svojoj sobi.

Onda se ozgo u trpezariju spusti gospođa, i ona u krvi. Biće da je nosila nešto, ne znam. Pogleda me, i ja nju, no uto

se na vratima pojavi ovaj — jer bio je nešto izišao —, s lampion u levoj i revolverom u drugoj ruci. Činilo se kao da nešto goni, jače od njega. Viknu na gospodu Gde su pare?, a kad mu ona pruži ključeve od kase (ključevi su, ona to nije znala, bili od nečega drugog; kaseni nisu bili u kući), on je pogleda pa upita Sta je to? I onda spazi mene gde ležim, i kao da me doltle nije video, prodere se Ko si ti? Predaj se! Pucam! Dođe mi kao obnažen, kao da preza od sebe, od svoga pištolja, od mene, od svega. Nekako bezuman ili uplašen, ne znam. Rekoh mu Ne, ja sam već izranjen, eto mi krv curi ispod kredenca. A! rece on i okreće se. A gospoda mu je još uvek nešto pružala i govorila. On joj uze to iz ruke pa reče Kuš! No, uto napolju zapušće puške, i sve se svrši, naglo i bezglavo.

ODGOVOR LUGARU

Svoje glavno i sigurno skrivalište imao sam kod moga starog ratnog druga — starog i što je bio znatno stariji od mene — i po svemu neobičnog čoveka, u njegovoj kući. To je bila i kuća neobična za selo: opkoljena jakim tarabama, s bodljikavom žicom odozgo, a teška hrastova vrata i gvozdene rešetke na prozorima činile su je, izdvajenu kako je bila, nepristupačnom i bez krvava boja nepridobivom. Bila je to prava raubitska kula. Naročita stena zagradivala je u kući prostor širine oko jednog metra, koji se nije mogao razaznati, a u koji se ulazio odozgo, kroz tajni otvor na tavanu. Tu je bilo skroviste. U slučaju nužde, moglo bi se u nju sakriti i nekoliko ljudi, no ja sam amo dolazio vazda sam. Žandari su sumnjali na moga druga i često mu pretraživali kuću, ali ja tad obično nisam bivao kod njega. Jednom prilikom desilo se da budem. U jednom okršaju ubio sam oružnika, što je vrlo opasno, a ovo mesto bilo mi je najbliže. Ali, i žandarima, koji su ubrzo naišli. Dok su lupali i vikali na kapiji, lasno sam se preko tavanu sklonio u onaj slepi prostor, seo i stao čekati. Žandari su rupili, oštro vičući na moga domaćina — a bogami, ni on nji ma nije ostajao dužan —, pa stali premetati, lupati po zidovima, udarati cokulama i kundacima po patosu, a posle i tavanom više glave mi; biće čitav sat, ako ne i više. Ja sam sedeо i čekao da prode opasnost. Jer, to je bila zaista opasnost, a ja sam je, u položaju u kom sam bio, najbolje mogao zapaziti: ona s one strane, na dobar pedalj od mene, a ja izdvojen u tišini. Kao voda oko lađenog zida, gusta i golema. Ja s njom gotovo pomešan.

Sedeо sam, osećao je, gotovo gledao. Ali ona je bila odeljena od mene i nije mi mogla priti. Bio sam ograden u svome malome prostoru, ali bezbedan i slobodan. Kako samo slobodan. Često, gusto: sva sloboda što je ima i može biti bila je nakrcana u ono tesno okruženje, i potrebe za njom nije mi bilo više, kao ono što je žednu dovoljna čaša vode samo, a ne sva voda što je ima na svetu. Razumete li? Svejedno. Ne mogu vam reći kako je bila divna ta sloboda; ili kako sam je osećao.

Kad su oružnici otišli, ja se izvukoh, verujte, dosta nerado. Popoh se lestvama na tavan, pa pre no što ću sići u sobu svome domaćinu, koji me je pobednički čekao, skrajnem zabatu, gde imaju ona dva tavanska prozorčića, i pogledam kroz njih, da se uverim je li sve prazno. Pogledam napolje, na avlju, drveće, zemlju. Bilo je svetlo, ali i svetlost i nebo, i sve drugo, blistalo se, oprano, čisto kao oko.

Viđao sam mnogo lepih predela, ali taj iz onih tavanskih badža pamtim naročito. Blistao se i strujao je dan kao da je posisao samo jezgru sveta, i ja već da mu se prepustim i zaklikćem, kad li me ozdo podbi, iz stomaka, ispod rebara, maločasnja slesa pregrađa zapljenjusnuta žandarskom lupnjavom. I odbih se od lepote i dana. Rasturili ga, razvideh, do džigerice.

Ima na vašarima, znate, ringlšpila obučenih u šarena platna, širokih, nalik na gospode u bogatoj nošnji, sa suncobranom. Oni se vrte, sa šarenim konjima, kao vezirski čadori. Unutra, međutim, oni su samo jedan debeli, izjedeni, okrugli trupac i gore grede nalik na žice od kišobrana. Ispod šarenoga krova, po daskama ukrug, hodaju dečaci i guraju spravu. To je tajna velike tajne. I ja je znam. Ne može me premamiti. Slobodan sam, to je sloboda. Ništa me ne može premamiti, iskupio sam se. Strave za mene nema, jer drugujem s njom, i mogu zato sve. Sva je leptota i slast moja. I svejedno što ona boli. Jer i bol, opet, kao da je sladak i lep, kao što je umeo govoriti moj vispreni đak. Ja mogu, jer znam. Znam, viđim, to znači da sam slobodan. A što je to možebiti opasno...

Tako živeti ima jedino smisla. Ali ljudi to ne mogu. Svet, ljudi, oni ne mogu ništa. Oni žive dane duge, spore i militave, a sve veselje im je kao švapski bal, na kom se piye pivo i limunada.

Ispod moga prozora u Vinkovcima, malo ukoso, bio je dučan nekog Andrijevića, čoveka nikakva, mirna, stalno zaposlena. I kuća mu nikakva: bezlična žena i tri bezlične devojčice. Gledam jedanput s prozora: Andrijevićeg šegret izišao iz dučana, valjda su ga poslali da nešto doneše. Baš tad sam ga i primetio. Izišao, a sav kao pod nekim teretom ili kao prašnjav po duši, učmao, tmuran, kao da ga piye sušica. Vidi mu se, prestojava dan u dučanu, petlja nešto, šta ti ja znam. No kako izide, iz vrata susedne kuće ispadne mlada sluškinja, a on je spazi i nešto joj reče. Mlitalo nekako, zlopogledno. A ona se okreće, podviknu mu oca bezobraznog, i nekako zgodno mu

pritrica i odalami ga po vratu. I odjedanput, on se nasmeja, i ona se nasmeja, i obadvanje sinuš. I to je bilo sve. A ja stojim pa gledam, pa pomislim zašto ono dvoje, i toliki svet s njima, trpi da živi onako pod prašinom i tmurno, nikako, da tako provodi onoliki život, umesto da skoči, potrči, lupne šakom i otme se.

Ali, kažem, svet ne može ni to, a kamoli...

KRVOPROLICE KOD MAJERA

Pucalo se, rekao sam, živo. Stropoštao se inženjer, pored stola. Pao lugar. Gost skočio pored zida, ranjen, drhti. Gospoda, uzela u naručje najmlade dete, stoji i ona, čini mi se rana na ruku takođe. Sve je išlo brzo, pa ipak trajalo. Vikao sam da mi se donesu ključevi od kase, pretio, oni odgovarali, sad ne znam već šta i kako: metež. Deca uza stepenice beže u sobu. Veliki oblazi sobu, ja uzeo lampu pa pošao u hodnik da izvidim. Opet čujem pucanj u sobi, vratim se, vidim nema luga, gospode takođe, izmenjen prizor, samo gost stoji i drhti, cuti. Inženjer mrtav. Oko njega lokva krv, krv i kraj vrata, i stolnjak krvav, i tepili, već se napio, nabubrio, ločka pod cipelom. Već pomalo i zaudara.

Stalo mi je jedino da kasenih ključeva, ali ne mogu da se otmem ni drugome, to jest kako je sad sve drukčije no maločas kad smo ušli. Vidite, to je: kako sam razorio tu sobu, onaj beli stolnjak, fine tanjire. Šta im sad vredi ona velika slika na zidu — neka, čini mi se, šuma —, onaj veliki crni sjajni kredenc? U uglu prostrane trpezarije, uza zid pored prozora, veliki klavir, i on sjajan, tamnoljubičast i otvoren za sviranje, i molera, i viseća lampa na srebrnim lancima, prstenovi za salverte, srebrne nogarice za odlaganje jedačeg pribora, izrezbarene tapacirane stolice, sve te sitnice i onaj nepodnošljivi red u njima, u koji svet ulaze život i pokorava im se i po njima ravna? Šta je život, šapski krenchen?

Nemam vremena da se pitam, ali sad vidim, to je. Iskreno vam kažem: zato.

Nemam vremena, hoću ključeve. Ali, šta će mi, vraga, i ti ključevi, kad mi pod jabučicom, u kičici, podrhtava, i guši me, i sokoli, ono drugo, neizrecivo?

Inženjerova žena, međutim, silazi niza stepenice u trpezziju, u onu lokvu krv od sopstvenog muža, pa šušteći svojom večernjom haljinom, iskravljena i, ne može biti bez osećanja za ono, za stravični, goli, crni mir, kaže, dok su joj usne podrhtavale:

— Zašto, pobogu, toliko krv samo zbog ovog?

Misli na ključeve od kase, koje mi je pružala preko muževljeva leša i njegove krvave lokve. Daje mi ključeve, a kao da mi daje sve one stvari i onaj musavi i zapleteni plotni red, pa, vere mi, i sebe samu — ta lepa mlada gospoda što je izrođila već četvoro dece. Kao da ja to hoću!

— Kuš! — rekoh joj samo. — Dobro što je tako prošla.

Pokušavam da naslutim šta je to drugo, o čemu je govorio. Sve vreme mi se, međutim, podmeće pod pogled teška čelična kasa koju su razbojnici — oni što su ostali napolju — izneli na dvorište pred šumarsku kancelariju. Oborenja kao sputan bik, četvrtasta, dežmekasta, zelena, ona leži ispod stepenica. Orao raširenih krila, izliven od zelena i crna tuča, njen čelični ukras, zariven je u zemlji. Njegova glava kopa mrkušu, koja je procurela po travi. Po grudvicama se izvija glista. Trava pod gvožđem ugnjavljena. Sve je tamno tu na dnu stepenica, ispod razjapljenih vrata kancelarije. U njoj se nazire pišaci i učitelji od jelenskih rogova. Razbijeno staklo i praznina. Drveća razređenih krošnji, vlažno, i bezdano noćno nebo.

Iz trpezarije, nadesno, u kojoj slabo svetli lampu, bije zagrenuti očaj žene koja se izgubljeno kreće, i jedva čujno luguje, reče ječanje.

Psi ne laju, potučeni iz pušaka. Sve se hлади.

Cini mi se da je to. Upravo, u ponekom mahu, nešto u tome, kao promah avetne ruke. Na njega je on, čini mi se, mislio. Zbog njega je, držim, nekoliko dana pre no što je nad njim izvršena presuda, ležao sklopčan na tamničkome krevetu i plakao, nečujno ali konvulzivno. No, da li je tako, ne znam. Jer kad je krenuo na vešanje, obučen u novo tamnoplavu odelo, kicoški, rekao je stražaru da mu zakopća prsluk, pošto su mu ruke bile vezane. »A, molim vas, nemojte da idem raskopčan, skopčajte mi to.« Pa onda: »Dajte i kaput, ovo gornje puce, zakopčajte.« Smešio se. Ali, pred vešalima, odbivši da se pokaje, lice mu se sledilo. Potpuno bez krv u obrazima, gledao je pred se, u prazninu, razrogaćenih očiju.

Napomena. — Ove beleške bivšeg tamničkog duhovnika Pešića potiču iz vremena kada je on, napustivši sveštenički čin i postavši profesor, počeo praviti ispisne, nabacivati sopstvene misli, pa čak i sklapati ih u duže celine, o pitanjima etike, predmeta iz koga je sastavio i jedan nepretenciozan ali dobar udžbenik. Priključene hrpi hartija, koje su posle Pešićeve smrти dospele u biblioteku gimnazije, a posle, s ostalim gimnazijskim knjigama, predate Biblioteci MS, ove su beleške, očigledno, u vezi s Pešićevim etičkim zanimanjima; u kakvoj vezi, ne znam. Ja ih ovde donosim u izboru, donekle redigovane, ali u rasporedu kakav imaju u samom rukopisu. (Naslov sam dao ja.) Na njihovu završetku, sledeća je beleška: *Ne mogu. Gadno od zla.*

ESTETIKA DANAS*

milan damnjanović

Pod ovim naslovom se u stručnoj literaturi povremeno susreću zbornici-prikazi estetičkih ideja i metodâ, pregledi aktuelnog stanja stvari, sinhronijski preseci istraživačkih poduhvata, rezultata i namera, panoramski obuhvatiti svega što se vodi pod imenom estetika u jednom relativnom danas (vid.: *Aesthetics Today*, ed. Maurice Philipson, Meridian Books, Cleveland — New York 1961. ili A. Giannaras / hrsg., *Aesthetik heute* UTB, T. A. Brockhaus, Stuttgart 1968. i dr.). Ovde se postupa slično tome, ali se kao izvor tekstova kojima se prikazuje estetika danas uzimaju prilozi s jedne nedavno održane međunarodne konferencije pod naslovom *Kriza estetike?* (sredinom septembra prošle godine u Krakovu, u Poljskoj, u organizaciji Marije Gołaševske). No, za nas ovde nije u središtu pažnje navodna kriza estetike kao tema, nego se i sama ta kriza, već prema onoj odrđbi reči »kriza« koju usvojimo, smatra kao sastavni deo, kao obeležje današnje estetike ili možda kao nešto sasvim izmišljeno, što postoji samo u pomućenom vidu, ali i tada i tako privrada toj estetici.

Ako se u današnjem svetu estetike neki problem često ističe i ponavlja kao problem ili, pak, ako se neki drugi problem ne pokreće, mada postoji kao otvoren i nerešen problem, onda i jedno i drugo pripada onoj celini ka kojoj težimo pod naslovom *Estetika danas*. Pogled na tu celinu obuhvata onda, na izgled paradoxalno, čak i ono što se ne vidi, i to neki neuobičajeni problem ili neshvaćenu zagonetnost, ili, pak, neko nepokrenuto pitanje, koje je ipak otvoreno, najzad, nešto što važi kao po sebi razumljivo, iako nije tako. Stoga u jednom ovakvom izboru tekstova treba čitati kako ono što se tu nalazi, tako i ono što se ne nalazi, to znači: treba razumeti odsustvo nekog teksta kao prisustvo samog problema, kao što postojanje nekog teksta ne svedoči o tome da u njemu postoji i problem, tačno postavljen i uspešno rešen.

Ako se pregleda niz ovde obrađenih pitanja, onda se lako može utvrditi da se većina zastupljenih pisaca drži estetike kao nauke; tako se, primerice, razmatra položaj estetike u sistemu nauke, problem zasnivanja estetičke teorije vrednosti, krize estetike kao intelektualne krize. Drugi autori raspravljaju estetičku, naučnu i filosofsku pitanja o umetnosti, o motivu kraja umetnosti, o saznanju umetnosti, o književnoj istini i njenim metafizičkim svojstvima, ali se i oni drže estetike, estetičkih pitanja koja se tiču umetnosti, a ne same umetnosti kao umetnosti. Prema tome, svuda je u pitanju estetika, a ne umetnost.

Kako, dakle, stvari stoje s estetikom danas? Tu, očigledno, nije u pitanju samo jedan manje ili više potpun prikaz sadašnjeg stanja pomoću uzornih tekstova, već načelno pitanje same ideje estetike, estetike kao nauke. I to opet ne kao pitanje mogućnosti određivanja njenog naučnog predmeta i specifikovanja njene metode, pretpostavljajući da je ona kao nauka moguća, jer već nekako postoji, pa stoga formalno, tj. suštinski, treba pitati ne da li je ona uopšte moguća, već samo kako je moguća. Ta pretpostavka oslanja se na iskustvo očiglednog razvoja i uspona naučnog istraživanja i u ovom području u novo doba, naročito za poslednjih stotinu godina, tako da je količina naših današnjih činjeničkih znanja o umetnosti vrlo velika, pa se ona ne mogu lako ni pregledati ni sabrati; štaviše, ona se i dalje povećavaju. Taj po tendenciji put napretka, kao predočićeći put, pretvara se u uбеđenje da se »sigurna budućnost estetike nalazi u redu nauke« (E. Surio), ili da je »estetika budućnosti« upravo naučna estetika.

Pomenuli smo Surioa (Souriau) i njegovo poverenje u naučnu estetiku. To »veliko poverenje« gajili su i drugi savremeni estetičari, naročito u Francuskoj (R. Bayer, Ch. Lalo i dr.), ali i u drugim zemljama (naročito Th. Munro u SAD). Ne treba zaboraviti da su se i marksisti, istina iz sasvim druge osnove, pozivali na naučnu estetiku. Tako je duh pozitivnog naučnog istraživanja u estetici postao ne samo snažan, već i pretežan u prvim decenijama našeg stoljeća, ali se održao i kasnije i, u nekim nastojanjima, sve do danas.

Teškoće koje su se pokazale oko izgradnje takve naučne estetike nisu bile privremene i praktične prirode, već načelne i neotklonjive. Pokazalo se da poverenje u estetiku kao nauku izvire iz poverenja u samu nauku. Pošto je taj izvor sada tako reči presahnuo, iz razloga koje ćemo unekoliko navesti, dužni smo da razgradimo dogmatične osnove te estetike, jer se ona